

Gönderim Tarihi: 2 Haziran 2021
Kabul Tarihi: 8 Haziran 2021
Yayımlanma Tarihi: 15 Haziran 2021

Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi 5945/1 ve 1980/5 Numaralarda Kayıtlı El Yazması Eserler

Burhan BALTACI*

Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesinde yer alan el yazmalarının değerlendirilmesine 5945/1 ve 1980/5 nu.larda kayıtlı eserler ile devam ediyoruz. Daha önce çeşitli makale ve tebliğlerde ele alınan, bir kısmı da *Dini Araştırmalar* dergisinin çeşitli sayılarında yayımlanan eserlerden sonra Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesindeki el yazması tek bir ayetin tefsirini içeren iki risaleyi ele alacağız. Bu eserlerden ilki 5945/1 nu.da kayıtlı eser Yasin 39/38. ayetin tefsirine dair bir haşiye¹; 1980/5 nu.da kayıtlı el yazması eser ise Tekvir 81/29 ve İnsan 76/30. ayetlerde yer alan ibarenin tefsiri ile ilgili olarak kaleme alınmış bir tefsir risalesidir.

5945/1 Nu.da Kayıtlı El Yazması Eser

Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi 5945/1 nu.da kayıtlı el yazması Arapça olarak yazılmış olan 7327/1 sıra numaralı eserin ismi katalog verilerinde Hâşiye ‘alâ Tefsîri’l-Âyeti’l-Kur’âniyye “ve’ş-şemsu tecrî li-mustekarrin lehâ” li’l-Beydâvî (HAŞİYA ‘ALA TAFSİR AL-AYA AL-QUR’ANIYYA “WA AŞ-ŞAMS TAGRİ LI MUSTAQARR LAHA” LI AL-BAYDAWI) şeklinde yer almaktadır. Eserin yazarı olarak katalogda

* Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı
e-posta: baltaci@kastamonu.edu.tr ORCID: 0000-0001-5990-7131

Atıf/Cite as: Baltacı, Burhan. “Kitap Tanıtımı- Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi 5945/1 ve 1980/5 Numaralarda Kayıtlı El Yazması Eserler” *Dini Araştırmalar* 26/60 (Haziran 2021), 229-234.

1 “Haşiye” hakkında bkz. Tevfik Rüştü Topuzoğlu, “Hâşiye”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 31 Mayıs 2021)

Bu izahı yaparken sıhhatine vurgu yapmaksızın bazen rivayetlere de başvurur (vr. 1b).

Eserde ayrıca dilbilimsel tahliller de yapılmaktadır. “المشارك والمغارب” kelimelerinin kalıbı olan “مفعل” kalıbının ism-i zaman, ism-i mekan ve mas-tar olma keyfiyeti tartışılır. Müellif kendi döneminin ilmi birikimi ile güneşin dönüşünü izah etmeye çalışır (vr. 2a). Güneş ve ay yılının nasıl oluştuğu ve bu yılların süresi hakkındaki tartışmalarla devam eden eser güneşin hareketinin ehl-i şer‘ (din bilginleri) ve ehl-i hey‘et (astronomlar)² arasındaki görüş farkını uzlaştırma çabası ile son bulur. Buradaki hareket ifadesinin gerçek değil mecazi bir hareket olduğunu, ehl-i şer‘in kastının hissi hareket (duyularla gözlemlenen) olduğu şeklinde yazarın izahı ile eser sona erer (vr. 2b).

1980/5 Nu. da Kayıtlı El Yazması Eser

Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi 1980/5 nu.da kayıtlı, 127/5 sıra numaralı el yazması eski Türkçe olarak yazılmış olan eserin ismi katalog verilerinde Risâle fî Kavlihî Teâlâ “vemâ teşâüne illâ en yeşâallâh” (RISÂLA FÎ QAWLIHÎ TA’ÂLÂ "WA MÂ TAŞÂ`UNE ILLÂ AN YAŞÂ`ULLÂH) olarak 28-30. varaklar arasında yer aldığı belirtilmektedir. Eserin ismi dibacesinde veya ferağ kaydında yer almamaktadır. Başlığın eserde olmaması ile beraber “وَمَا تَشَاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ” ayeti ile başladığı katalogda da ifade edilmiştir (Dobrača, 2000, I, 89). Bununla beraber el yazması eserlerin pek çoğunda eserin isminin içeriğine uygun olarak “Risâle fî Kavlihî Teâlâ ...” ile başlayan ifadenin kataloglama esnasında verildiğine rastlamaktayız (Baltacı, 2013, 167-170). Çalışmamıza konu olan eserin de bu şekilde isimlendirildiği kanaatindeyiz.

Eserin yazarı katalog verilerinde “Muhammed b. Mustafa Akkermani (1174/1760)” olarak belirtilmektedir (Dobrača, 2000, I/ 89). Risalenin ferağ kaydında eserin Muhammed Akkermani’ye ait olan bir eser olduğu açıkça anılmaktadır (vr. 30 b). Bu isim, aklî ilimlerde derin bilgi sahibi olan; kelâm, felsefe, hadis, fıkıh, tefsir ve dil konularında bazıları basılmış birçok eseri meşhur, Osmanlı alimi Mehmed Akkirmânî’dir (Yıldız, 1989, II/ 270).

2 İlm-i hey‘et: İslâm bilim tarihinde astronomi karşılığında kullanılan terim.

Risalenin konusu katalogda ifade edilen ve eserin başlangıcında yazılı Tekvir 81/29 ve İnsan 76/30. ayetlerde yer alan “ وَمَا تَشَاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ لِيُنزِلَ الْوَحْيَ ” cümlesiyle ilgili olup insanın eylemlerindeki irade hürriyeti hakkındadır. Katalogda eserin konusu “Özgür irade sorunu üzerine yukarıdaki ayetin kısa bir yorumu” şeklinde ifade edilmiştir (Dobrača, 2000, I/ 89). Bizim tespit edebildiğimiz şekliyle eserde, Tekvir 81/29 ve İnsan 76/30. ayetlerden ve bu ayetlerin tefsirinde dikkate alınması gereken metin bağlamından (siyak) bağımsız olarak -katalogdaki ifadeleri doğrular tarzda- eylemleri karşısında insan iradesi ve insanın ne derece özgür olduğu itikadi mezhepler özelinde incelenmektedir.

Risale besmeleden sonra doğrudan konu edindiği ayetin metni olan “ وَمَا تَشَاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ لِيُنزِلَ الْوَحْيَ ” (Ancak Allah’ın (bir şeyi) dilemesi sayesinde dileyebilirsiniz...) cümlesi ile başlamaktadır. Eserde Eş’arî mezhebine göre irade ve irade hürriyeti meselesi ele alınır ve bu mezhebin açıklamalarının Cebriye’ye benzediği aktarılır. Cebriye’ye gelen itirazların Eş’arî mezhebinin izahlarına da gelebileceği ifade edilir. Bu noktada “İmam-ı Azam’ın itikadını beyan eden İmam Maturidî’nin”³ insan iradesini ele alırken kullandığı “cüzî irade” kavramını kullanmasının konuyu izahta ne kadar değerli olduğunu örnekler vererek açıklamaktadır (vr. 28 a-b). Esere göre; Maturidî konumuz olan ayete mana verirken şöyle demek istemektedir: “Ey kullar, sizler bir amel murad edemez ki, o amel sizin mücerred iradenizle vücuda gele. Meğer Allah Teala sizin iradeniz akabinde o ameli murad edip halk eyleye (yarata). O vakit o amel vücuda gelir. Yoksa kullar amelini icad etmede (yaratmada) hür değildirler (29 a).” Eserde bu görüşün Mutezile mezhebinin görüşü ile kıyaslanmakta ve İmam Maturidî’nin görüşünün isabetli olduğuna vurgu yapılmaktadır. Eserde devamla Eş’arî ve Cebriye’nin görüş farkları değerlendirilir (29 a).

Esere göre, bir amelin/eylemin oluşumunda dört şey gerekir: O ameli tasavvur, şevk, irade-i cüz’iyye, uzuvların hareketi (29 b). Risalenin devamında mesele “sadaka vermek” örneği üzerinden daha ayrıntılı bir şekilde izah edilmeye çalışılmaktadır (30 a-b).

3 Yazara ait olan bu cümleden onun Hanefî ve Maturidî mezhebine mensup olduğu anlaşılmaktadır.

Değerlendirme

Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi 5945/1 nu.da kayıtlı el yazması eser Allah'ın gücü ve kudretinin delillerini ifade eden ayetin, tefsir tarihinde ilmi (bilimsel/fenni) tefsir olarak adlandırılan tefsir metodu ile yazılan bir hâşiyedir. Bu tefsir çeşidinde en önemli sorun müfessirin kendi asrının bilimsel verileri ile ayeti yorumlamasıdır. Malum olduğu üzere bilimsel veriler doğrulanma ve yanlışlanma ihtimali bulunan verilerdir. Bilimsel bilginin gelişmesi ile zamanla yanlışlanan bilgiler ile ayetin tefsir edilmesi (yorumlanması) neticesinde ayette ifadesini bulan hususun da yanlışlanması gibi bir sonuç ortaya çıkabilir. Oysaki ayette söylenen husus Allah kelamı iken yorum müfessire aittir. Kanaatimizce bilimsel bir tarzda ayet yorumlanacak ise, öncelikle ayet ile bilimsel bilgi arasında kurulan irtibatın müfessirin yorumu olduğu belirtilmeli, ardından da yorumda kullanılan bilimsel bilginin tefsir yapılan döneme ait bir bilgi olduğu ve bu bilginin zamanla değişme ihtimali de ifade edilmelidir. Kısaca belirtmek gerekirse en azından bu iki şartla bilimsel bilgiye ayetin tefsirinde yer verilebilir. Pek tabidir ki, bu şartlarla yapılacak yorumun da “Allah böyle söylüyor” şeklinde değil de “müfessirin yorumu” olarak ifade edilmesi gerektiği açıktır. Bu husus tefsir geleneğimizde müfessirler tarafından “vallahu a’lem, vallahu a’lemu bi’s-savâb, vallahu a’lemu bi muradihi” gibi ifadelerle yorumun kendilerine ait, doğrusunun ise Allah tarafından bilindiği dile getirilmiştir.

Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi 1980/5 nu. da kayıtlı el yazması hakkında ise sonuç olarak şunu ifade etmekte yarar vardır ki konumuz olan eser yukarıda metni yer alan ayeti tefsir metodolojisi ile yorumlamaktan ziyade kelami bir tartışma olan kulların kendi fiillerinde özgür iradesinin olup olmadığının itikadi mezheplerin görüşleri ekseninde değerlendirilmesini ihtiva etmektedir. Bu tartışmada Maturîdî mezhebinin anlayışı tercih ve terviç edilirken diğer mezhepler olan Cebriye ve Mutezile'nin görüşleri de eleştirilmiştir. Eserde Eş'arî mezhebinin görüşlerinin ise zihinlerde varsayılan sorulara cevap üretmekte yetersiz kaldığı düşünülmektedir. İnançla alakalı konuları ele alan tefsirlere mezhebi (itikadî) tefsir nitelmesi yapılırsa da araştırmamıza konu olan risale tefsir biliminin metodu kullanılarak yazılmamıştır. Ayet metni üzerinden itikadi bir tartışma yapılmıştır, diyebiliriz.

Kaynaklar/References

Baltacı, Burhan. *Müstakil Ayet Tefsirleri -Kastamonu Yazmaları-*. Bursa: Emin Yayınları, 2. Basım, 2013.

**234 • SARAYBOSNA GAZİ HÜSREV BEY KÜTÜPHANESİ 5945/1 VE 1980/5
NUMARALARDA KAYITLI EL YAZMASI ESERLER**

- Beydâvî, Nâsıruddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. Thk. Muhammed Abdurrahman Mar'aşlı. Beyrut: Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1418h.
- Dobrača, Kasım. (ed.). *Katalog Arapskih, Turskih, Perzijskih i Bosanskih Rukopisa / Gazi Husrevbegova biblioteka u Sarajevu*. Sarajevo: El-Kalem, 2. izd., 2000.
- Jahić, Mustafa. (ed.). *Katalog Arapskih, Turskih, Perzijskih i Bosanskih Rukopisa / Gazi Husrevbegova biblioteka u Sarajevu*; Sarajevo: El-Kalem, 2003.
- Topuzoğlu, Tevfik Rüştü. "Hâşiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Erişim: 31 Mayıs 2021 <https://islamansiklopedisi.org.tr/hasiye>
- Yıldız, Sakıb. "Akkirmânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Erişim: 31 Mayıs 2021 <https://islamansiklopedisi.org.tr/akkirmani>